

Gènere i Esport

ÍNDEX

Presentació [p. 3]

Continguts

- 1** Context històric [p. 4]
- 2** Femení i masculí: una qüestió cultural [p. 6]
- 3** Lliure elecció o elecció estereotipada? [p. 8]
- 4** Gent per conèixer i bones pràctiques de gènere [p. 9]
- 5** Encara queda camí per recórrer [p. 10]
- 6** La competició esportiva: tocant el sostre de vidre [p. 11]
- 7** L'esport mixt és la solució? [p. 13]
- 8** Relació amb els mitjans. L'esport femení a les notícies: de l'oblit al sensacionalisme [p. 14]
- 9** La publicitat del gènere [p. 15]

Bibliografia [p. 16]

PRESENTACIÓ

Malgrat els avenços aconseguits al llarg del segle XX, la discriminació per raó de sexe se segueix donant en l'esport i en l'educació física actual. L'esport, com altres àmbits de la societat, s'ha de feminitzar i per aconseguir-ho cal incrementar la presència de les dones en la pràctica esportiva, el nombre d'esports amb presència femenina, el nombre de dones que participen en la direcció de clubs i entitats, el nombre de dones periodistes, etc.

Aquest bloc vol donar elements de reflexió que permetin distingir entre sexe i gènere, detectar les influències culturals que generen determinats estereotips que es reflecteixen en la pràctica esportiva, valorar les possibilitats de pràctica conjunta entre sexes i avaluar el paper dels mitjans de comunicació en relació amb les qüestions de gènere.

1

Des dels seus inicis, l'esport es va definir com a masculí i poc apropiat per a les dones, però diversos canvis socials van afavorint l'accés de les dones a l'esport. Tot i així encara s'ha de seguir lluitant per feminitzar l'esport.

Context històric

Durant la seva conformació a l'Anglaterra del segle XVIII, l'esport es va definir com a masculí i, per oposició, poc apropiat per a les dones. Amb el desenvolupament de la Revolució Industrial, la imatge femenina ideal que es va establir va ser la d'una dona fràgil, delicada i submissa, per a la qual no era gens recomanable fer esport, ja que això podria suposar un perill per a la seva principal funció: la maternitat.

A principis del segle XX, les ciències mèdiques establien els tipus de pràctiques que eren aptes per a les noies en funció de si permetien millorar la capacitat de reproducció o no. Seguint aquestes indicacions, el tennis i els esports de neu eren els esports que tenien més acceptació, però la presència esportiva femenina era anecdòtica, ja que es reduïa als cercles de l'aristocràcia o la burgesia, com a forma de relació social més que com a pràctica.

A la dècada dels anys vint, però, les joves i les avantguardes intel·lectuals es volen despendre de les velles limitacions, trencant la imatge i les mentalitats tradicionals. La pràctica esportiva es va convertir en una forma d'afirmar-se i significava un cert "alliberament" de la imatge de "dona-esposa-mare", que s'imposava tradicionalment.

Justament és en aquests anys que la presència femenina al món de l'esport es va anar incrementant, i va arribar fins i tot a nivells internacionals, i és aleshores que sorgeixen algunes associacions que promouen la pràctica esportiva femenina entre la població, com el Club Femení i d'Esports, fundat el 1928 i que va arribar a tenir més de 2000 associades. Malgrat tot des de les fonts d'ideologia tradicionals s'intenta reduir l'esport femení a un aspecte utilitari, no pas com a competició o exhibició.

Les mentalitats eren difícils de canviar, però amb la Segona República, a partir del 1931, tal i com passava en altres àmbits de la vida pública, l'esport femení creix i es consolida, s'entén a un major nombre de pràctiques, s'organitzen més campionats, amb més representació al clubs, i assoleix un gran nivell en algunes modalitats, com per exemple, l'hoquei. La natació i el tennis eren els més practicats, si bé no hi ha massa especialització. A més, per primera vegada, les dones es van integrar en l'educació

1

física escolar, motiu pel qual es va formar, entre 1936 i 1938, l'Institut Català d'Educació Física i Esport, que era un institut mixt encarregat de preparar, en igualtat de condicions, els futurs professors i professores d'educació física.

Els aires de llibertat i igualtat de la Segona República, però, es van esfumar durant l'etapa de la Dictadura. Amb la nova situació política, l'esport es va reorganitzar verticalment, i depenia directament del partit únic Falange Española tradicionalista y de las Jons. L'educació física i l'esport femení van passar a càrrec de la Sección Femenina, que organitzava els campionats escolars d'aquells esports que es recomanaven a les noies i s'hi consideraven apropiats, com eren: la gimnàstica, la rítmica, la natació, el bàsquet i el voleibol. Dins d'aquesta llista no hi va entrar l'atletisme, que va ser prohibit a partir del 1941 pel perill de masculinització que suposava per a les noies, segons els dirigents esportius del moment.

A finals dels seixanta, malgrat que oficialment encara perdurava el discurs tradicional, el paper de les dones en la societat ja és lluny del model proposat per l'Estat. Tot i els intents de limitar les pràctiques físiques, els mitjans de comunicació comencen a donar a conèixer dones esportistes i les dones ja practiquen activitats impensables uns anys abans (futbol, llançament de disc, etc.). Finalment, la presència femenina en pràcticament tots els esports es va normalitzant i es comencen a canviar les mentalitats més reticents a la presència femenina a l'esport.

A partir de la transició democràtica s'estén la idea de "l'esport per a tothom", s'implanten mesures per facilitar l'accés de la pràctica esportiva a tota la població, es fomenta l'esport de base, es construeixen noves instal·lacions, es creen institucions públiques per a promoure l'activitat física, i es fan habituals les campanyes de promoció de l'esport. Aquest fet, sumat a la generalització de l'Educació Física a les escoles, i un important canvi de mentalitats, afavoreix l'accés de les dones a la pràctica esportiva, en la qual hi van aportar una cultura i una manera de fer pròpies.

**Educa a tu hija para
que sea mujer de su casa y no la
deformes moralmente con el deporte.**

(Jaime Armengol, presbítero,
El libro de los padres, 1948.)

(Bazar, revista de la Sección Femenina, octubre de 1950.)

2

El concepte d'allò que és femení i allò que és masculí varia en funció de la cultura o el moment històric en què ens trobem, ja que és la societat qui va definint el que és propi dels uns i el que és propi dels altres.

Femení i masculí: una qüestió cultural

L'home i la dona som biològicament diferents. Sense roba, els nostres cossos es diferencien gràcies als òrgans sexuals, però a més d'aquesta clara diferència, també existeixen altres diferències sexuals secundàries. Aquesta realitat biològica que ens distingeix és el que anomenem sexe, que ens ve determinat pels cromosomes XX o XY.

A més a més de la diferència sexual, però, trobem que en totes les societats s'assignen i es transmeten unes actituds i valors a homes i dones que, en termes generals, són diferents. Així, a cada cultura es construeix el que es coneix per gènere. El gènere distingeix allò que es considera propi de les dones, allò que és femení, i allò que es considera propi dels homes, allò que és masculí. Allò femení i allò masculí varia en funció de la cultura o del moment històric en què ens trobem, ja que és la societat qui va definint el que és propi dels uns i el que és propi dels altres: el futbol, per exemple, que a Europa s'ha considerat tradicionalment com una activitat més aviat adequada per als homes, és a dir, masculina, als Estats Units, el futbol (o soccer, com diuen allà) es considera una activitat femenina. Per això diem que el gènere és una construcció social.

Així, ni l'home ni la dona tenen cap mancança per practicar cap activitat esportiva, sinó que és la consideració social que tenen determinades pràctiques, l'etiqueta de gènere que porten, el que fa de barrera perquè nois i noies no facin de tot.

El gènere femení i el gènere masculí ens vénen identificats pels estereotips. Però, què són realment els estereotips? Els estereotips són representacions mentals simplifcades de determinats grups (en funció del sexe, la raça, la professió, etc.) que acaben configurant una etiqueta social. És a dir, són idees preconcebudes sobre les persones que formen part d'aquest grup, i que utilitzem com a model de referència malgrat que no hàgin constatat personalment la veracitat de l'estereotip.

Els estereotips de gènere s'han articulats tradicionalment com a oposats, no pas com a complementaris, de manera que si una característica correspon a un dels gèneres, ja no pot pertànyer a l'altre. Aquest fet limita les possibilitats de nois i noies per poder desenvolupar plenament totes

2

les seves capacitats com a persones, ja que aquests estereotips tenen molta influència sobre la nostra actuació i en les nostres decisions. Sovint, les nostres eleccions que aparentment són lliures, no ho són tant, ja que ens vénen condicionades per aquests models hegemònics.

3

Les dades de participació esportiva entre nois i noies mostren que hi continua havent activitats estigmatitzades, si bé avui en dia trobem molts exemples de nois i noies que han superat aquests models hegemònics.

Lliure elecció o elecció estereotipada?

Tal i com ens mostren les dades de participació esportiva entre nois i noies, tot i els canvis esdevinguts des de finals del segle XX, els estereotips de gènere tradicionals encara influeixen una majoria de la població: hi continua havent activitats estigmatitzades. Aquestes característiques de gènere, aquests models i estereotips, es transmeten al llarg del procés de socialització, que és el procés mitjançant el qual les persones aprenen a viure en societat d'una forma adequada, ja que s'interioritzen les normes i pautes culturals vigents. Aquest procés es produeix a través de la interacció amb diferents agents socialitzadors: la família, l'escola, les amistats, el lloc de treball...

Al llarg d'aquest procés de socialització, però, també es poden trencar i deconstruir aquests models tradicionals de gènere. Diverses entitats, clubs i administracions es preocupen de promoure la pràctica esportiva femenina, conscients del desavantatge històric i cultural de què parteix, i realitzen bones pràctiques de gènere. De la mateixa manera, avui en dia trobem molts exemples de nois i noies que han superat aquests models hegemònics, s'han interessat per diverses activitats, i practiquen amb èxit esports o activitats físiques sense tenir en compte si socialment es consideren pròpies d'homes o de dones.

4

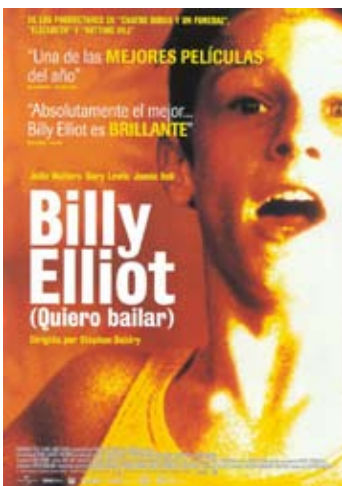
**Tot i els canvis
succeïts en la
societat en general
a favor de
l'acceptació de
qualsevol
tendència sexual,
l'homofòbia encara
perdura en el món
de l'esport si bé la
tendència sexual
de cadascú no
hauria de suposar
un estigma per a
ningú.**

Gent per conèixer i bones pràctiques de gènere

Un dels estereotips que més pesa sobre els homes i les dones que surten dels cànons tradicionals de feminitat i masculinitat, però, és el de l'homosexualitat. En realitat, el fet de practicar una determinada activitat o una altra no comporta una tendència sexual o una altra, però tradicionalment s'ha associat així i, a més a més cosa molt més greu encara, s'ha sancionat.

En el món de l'esport de competició, més que en qualsevol altre àmbit de la societat, s'ha rebutjat l'homosexualitat. Tot i els canvis succeïts en la societat en general a favor de l'acceptació de qualsevol tendència sexual, l'homofòbia encara perdura en el món de l'esport, si bé la tendència sexual de cadascú mai hauria de suposar una limitació o un estigma per a ningú.

Tot i així, en totes les modalitats esportives, sigui quina sigui l'etiqueta de gènere que porti l'activitat, hi podem trobar homes i dones de diversa tendència sexual, i això és un exemple de com, tot i que el context social general sovint no ho afavoreix, és possible no deixar-se portar pel corrent, escollir sense tenir en compte l'etiqueta de gènere i viure amb plenitud l'orientació sexual de cadascú.

5

Encara queda camí per recórrer

L'esport és un fenomen cultural i social que es desenvolupa en un context dinàmic i canviant. L'evolució d'aquest context depèn de diversos factors: els antecedents històrics, el nivell cultural de la ciutadania, la bel·ligerància de la població, els ideals dels grups de poder, etc. La situació de l'esport femení ha canviat al llarg del temps i en aquesta transformació hi han jugat un paper decisiu les mateixes dones; les pioneres que han trencat motlles fent allò que fins en aquell moment no es considerava adequat o possible; les campiones en l'esport d'elit, les que d'una manera anònima, sense arribar a aconseguir grans fites, han estat capaces de sortir a córrer al carrer quan això no era gens habitual i estava mal vist; les que des de posicions llunyanes a l'esport han treballat per obrir camins a la participació, etc. Els canvis socials són lents i encara queda molt camí a recórrer per feminitzar l'esport. Ara per ara, aquest fet passa per aconseguir que s'incrementi el nombre de nenes i noies practicants facilitant el seu accés a la pràctica, el nombre de dones esportistes, el nombre de dones esportistes d'elit, el nombre d'esports practicats per dones, el nombre de dones dirigents, el nombre de dones periodistes esportives, la repercussió mediàtica de l'esport femení, etc. Això, tanmateix, no és una fita que es pugui aconseguir des de l'esport, sinó que demana la participació de tots els estaments, la posada en pràctica de polítiques que ho afavoreixin i el compromís de moltes dones. Encara falta molt per assolir una veritable igualtat d'oportunitats en l'esport, ja que no n'hi ha prou que el reglament et permeti competir en una determinada modalitat: cal canviar les mentalitats, de la societat en general i de les persones vinculades a l'esport en especial, de manera que es proporcionin els recursos suficients per facilitar, i no pas dificultar, la dedicació de les dones a l'esport, a l'esport de competició i a l'esport d'elit.

FUTBOL

Blatter vol roba més sexi per a les noies

El president de la FIFA ha originat una polèmica al suggerir en unes declaracions que les jugadores de futbol femení haurien de portar roba ajustada per cridar més l'atenció en un esport com el futbol, que és principalment masculí. Joseph Blatter va afirmar que portar uniformes més cenyits atrauria com a patrocinadors les companyies de moda i de cosmètics. EFE

Per aconseguir aquest canvi, pot ser important que en els llocs de presa de decisions del món de l'esport també hi hagi dones que aportin un major interès per la situació de les esportistes i una nova sensibilitat que permeti canviar les mentalitats.

6

La competició esportiva: tocant el sostre de vidre

En l'esport d'alt nivell, a partir del 1992, les esportistes catalanes incrementen significativament la seva presència als Jocs Olímpics, però cal analitzar la situació no solament des d'un punt de vista quantitatiu, sinó també qualitatiu. Degut a les exigències de cada modalitat esportiva, l'accés a l'èlit mundial o no, i també a la consideració social que té cada esport, la situació i l'experiència de les esportistes és molt diversa. Les esportistes d'alt nivell a Catalunya no tenen un mateix perfil, sinó que hi ha clares diferències.

El reconeixement econòmic de les esportistes, per exemple, és molt variat. En els esports com el tennis, l'atletisme i la natació, es pot parlar de semiprofessionalització o fins i tot de professionalització. Les esportistes de modalitats únicament femenines (com la gimnàstica rítmica o la natació sincronitzada), habitualment també compten amb compensacions econòmiques, si bé es limiten a beques i a ajudes per compaginar la gran dedicació necessària per a aquestes modalitats durant la seva curta vida esportiva. En canvi, les que es dediquen a esports considerats socialment com a més masculins (futbol i rugbi, per exemple) reben molt poca ajuda per part de les institucions o els clubs, i si hi és, es dona de forma molt puntual.

Les desigualtats més importants entre homes i dones en el món de l'esport, però, no es donen en l'alt nivell, sinó en el moment de començar i formar-se en la gran majoria de modalitats.

En els inicis, en les categories base, i fins i tot en les competicions d'alt nivell que no tenen el gran ressò mediàtic d'uns Jocs Olímpics, les condicions per la majoria de dones esportistes deixa encara molt a desitjar. Encara que sembli mentida a inicis del segle XXI, és habitual observar com els equips femenins tenen els pitjors horaris d'entrenament i de partit, sovint estan dirigits per persones poc qualificades (si bé amb bona voluntat), o reben menys atenció per part de les directives dels clubs en aquells casos que també hi hagi equips masculins. Podríem dir que les que arriben a l'èlit són unes supervivents.

6

Tot i així, la major part de les federacions esportives catalanes encara no compta amb el 20% de dones en els càrrecs directius que recomana el Comitè Olímpic. I malauradament, en moltes ocasions, si hi són, és en càrrecs de poca responsabilitat o sense capacitat de decisió, de manera que l'interès per ocupar aquests càrrecs decau ràpidament.

7

Igualtat no vol dir negar la diferència, sinó que totes les persones, siguin homes o dones, puguin tenir les mateixes oportunitats de practicar qualsevol activitat esportiva.

L'esport mixt és la solució?

Alguns esports d'equip moderns es defineixen en la seva reglamentació com a mixtos, són els casos del corfbol, les curses de muntanya, el cúrling o l'ultimate. En altres modalitats esportives existeixen categories de competició mixtes (bàdminton, tenis,..). I en alguns casos la inscripció competitiva és lliure (motor o vela). Però darrerament s'està obrint un debat en relació amb la inclusió de dones, que destaquen per les seves qualitats, en determinats esports d'equip donat que se'ls ha quedat "petita" la seva competició.

Igualtat no vol pas dir negar la diferència, i fer tothom el mateix, sinó tothom, siguin homes i dones, pugui tenir les mateixes oportunitats de practicar qualsevol activitat esportiva. I per això no és necessari jugar-hi plegats, ja que en alguns casos aquesta mesura podria arribar a ser, fins i tot, contraproductiu.

Les diferències sexuals entre el conjunt d'homes i de dones comporten que la nostra resposta a l'exercici, en paràmetres quantitius, sigui diferent, si bé dins de cada grup també hi ha subjectes molt dispars (de fet, les diferències entre individus d'un mateix sexe poden ser més grans que les diferències entre nois i noies en conjunt).

Aquestes diferències entre la majoria d'homes i de dones, però, és el que fa que mentre en una pràctica educativa, de lleure o de salut, la competició mixta és perfectament viable i recomanable, en l'esport de rendiment aquesta qüestió és molt més complexa.

La competició mixta d'alt rendiment en esports d'oposició en què determinades qualitats físiques com la força, la resistència o la flexibilitat hi tinguin un paper important, no significa necessàriament igualtat. Els paràmetres físics d'homes i dones són diferents i competir junts suposaria que, o bé els uns o bé les altres, depenent de la modalitat esportiva de què estiguem parlant, tindrien una posició avantatjosa per aconseguir el millor resultat o bé acabarien tenint uns rols molt concrets, sense poder arribar a participar en totes les facetes del joc.

8

Als mitjans de comunicació, l'esport femení destaca per la seva absència i el tracte mediocre o sensacionalista que rep.

La nova nina russa

L'esport femení a les notícies: de l'oblit al sensacionalisme

Actualment, la gran influència dels mitjans de comunicació els ha donat un enorme poder. Sovint es diu que si un fet o una persona no apareix als mitjans, i especialment a la televisió, és com si no existís.

L'esport s'ha convertit en un dels principals continguts dels mass media, però tot i així, l'esport femení destaca per la seva absència: èxits que no reben cap reconeixement mediàtic; competicions que tenen un seguiment puntual, sense continuïtat; proves femenines camuflades entre la notícia que fa referència a la prova masculina, etc. La comparació de l'espai (tant de titulars, textos i fotos dels diaris) i el temps (als programes i telenotícies de TV) dedicats a l'esport masculí i a l'esport femení resulta, si més no, sorprenent.

Tot i així, la seva absència no és l'única discriminació que es pot trobar als mitjans, ja que el tracte que reben les esportistes quan finalment són protagonistes de les notícies no és precisament el més adequat i professional: s'utilitzen noms propis donant un tracte molt menys distingit; s'utilitzen adjectius i verbs que reproduïxen els tòpics; es fa referència en moltes ocasions més a aspectes emocionals o familiars que als aspectes tècnics, etc. Per altra banda, si són notícia, ho són en més ocasions per qüestions sensacionalistes i anecdòtiques, com per exemple una separació sentimental, que no pas per qüestions esportives. El cas de les tenistes reflecteix clarament aquesta situació. Aquest tracte poc rigorós, i fins i tot en alguns casos poc respectuós, és una forma més de discriminació.

9

Sovint la publicitat presenta homes i dones en les situacions més estereotipades, i contribueix així a la reproducció dels models tradicionals i a la desvaloració de la dona en l'àmbit esportiu, ja que sovint es mostren les dones com a personatges desproveïts d'autonomia i criteri davant els homes, com a reclam o com a premi.

La publicitat del gènere

L'esport juga un important paper en les estratègies de seducció que fa servir la publicitat, que utilitza personatges arquetípics i els estereotips de gènere tradicionals per transmetre els seus missatges. Uns missatges simples i enganyosos que emmascaren la complexitat i la diversitat de les persones.

Els nois i noies són molt vulnerables als missatges publicitaris i, especialment, als anuncis de televisió. Degut a l'elevat grau de consum televisiu i al desconeixement del joc (o engany) publicitari, la publicitat pot tenir un important paper en la formació de la seva personalitat, ja que ofereix una pauta d'actituds, valors i comportaments. I és que el joc comunicatiu del missatge publicitari pot ser molt seductor: si consumeixes aquest producte seràs com ell o com ella; o si t'hi reconeixes no pots deixar de consumir el que et proposen.

A la publicitat, el cos, l'esport i l'activitat física en general ja siguin com a producte de consum o com a context del missatge publicitari, hi ocupen un espai molt important. D'aquesta manera, la publicitat es converteix en un model de referència per als nois i noies a l'hora de valorar el propi cos o d'escollir la pràctica esportiva. Sovint, però, la publicitat presenta a homes i dones en les situacions més estereotipades, i contribueix així a la reproducció dels models tradicionals i a la desvaloració de la dona en l'àmbit esportiu: cossos masculins dominants, atrevits, en constant moviment, desafiants, competitius i amb èxit; i cossos femenins provocatius, exhibits (per ser observats i no per ser actius) i constantment preocupats per l'estètica i la salut. Una publicitat en què tot sovint les dones que es presenten vinculades a l'activitat física (no sempre com a practicants, sinó com a animadores o espectadores), es mostren habitualment com a personatges desproveïts d'autonomia i criteri davant els homes, com a reclam o com a premi.

BIBLIOGRAFIA

- ALONSO, J.; RUESGA, S.; SÁEZ, F. i VICENS, J. (1991). Impacto Económico del Deporte en España. *Revista de Investigación y Documentación sobre las Ciencias de la Educación Física*, 18, 23-35.
- ANDREFF, W. i SZYMANSKI, S. (Ed.) (2007). *Handbook on the Economics of Sport*. Edward Elgar, Cheltenham.
- BOYLE, R.; FLOOD, P. i DEIRDRE, K. (Eds.). (2004). *Sport and the media: recent economic, legal and technological developments*. Lawrence Erlbaum Associates, London.
- CONSEJO SUPERIOR DE DEPORTES. CENTRO DE ALTO RENDIMIENTO DE INVESTIGACIÓN Y CIENCIAS DEL DEPORTE (2003). *Patrocinio, comunicación y deporte: la comercialización del deporte en una sociedad mediática. Publicidad y patrocinio en eventos deportivos*. CSD, Madrid
- CARROGGIO, M. (1996): *Patrocinio deportivo: del patrocinio de los Juegos Olímpicos al deporte local*. Edit. Ariel, Barcelona.
- DURAN, J.; GARCIA FERANDO, M. i LATIESA, M. (1998). "El deporte mediático y la mercantilización del deporte: la dialéctica del deporte de alto nivel". Dins: M. GARCIA FERRANDO; N. PUIG; F. LAGARDERA (coord.). *Sociología del deporte*. Alianza Editorial, Madrid.
- FERRAND, A.; CAMPS, A. i TORRIGANI, L. (2007). *La gestión del sponsoring deportivo. Principios estratégicos y jurídicos*. Editorial Paidotribo, Barcelona.
- HEINEMANN, K. (1998). *Introducción a la Economía del deporte*. Editorial Paidotribo, Barcelona.
- MORAGAS, M. i CARROGGIO, M. (1994): *Models de patrocini esportiu*. Centre d'estudis Olímpics, Barcelona.
- SANDY, R.; SLOANE, P. i ROSENTRAU, M. S. (2004). *The Economics of Sport. An International Perspective*. Palgrave MacMillan, Houndmills, Basingstoke, Hampshire.

Webs

<http://www.consumoresponsable.org/noticias/noticia.asp?ID=998>

Notícies d'actualitat sobre el consum responsable.

<http://www.educaweb.com/EducaNews/Interface/asp/web/NoticiesMostrar.asp?NoticialID=2639>

Article sobre l'educació en el consum responsable.

Projecte:

Observatori Crític de l'Esport

<http://antalya.uab.es/observatoriesport>

XIII Premi Civisme als Mitjans de Comunicació 2007

Desenvolupat pel grup de recerca Valors en Joc

Autoria:

Maria Prat, Susanna Soler, Carles Vallès i Xavier Orrit

Amb la col·laboració de:

Fundació Jaume Bofill

Departament d'Innovació, Universitats i Empresa (Generalitat de Catalunya)

Col·legi Oficial de Llicenciats en Educació Física i Ciències de l'Activitat Física i l'Esport (COPLEFC)

Institut de Ciències de l'Educació de la U. Autònoma de Barcelona

Institut Nacional d'Educació Física de Catalunya - INEFC